ABDULLA QODIRIY IJODIDA O'ZBEK ADABIY TILINING XALQCHIL YANGILANISHI

Ochildiyeva Aziza
TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr boshlarida o'zbek adabiy tilining shakllanish va taraqqiyot bosqichlari jadidlar ilgari surgan til islohoti g'oyalari, "Chig'atoy gurungi" jamiyati faoliyati hamda Abdulla Qodiriy ijodi misolida keng tahlil etiladi. Fitrat, Cho'lpon va Vadud Mahmud tomonidan asoslab berilgan xalqchillik tamoyillarining Abdulla Qodiriy badiiy tafakkurida yorqin ifodasini topgani ochib beriladi. Ayniqsa, "O'tkan kunlar" romanida xalq og'zaki nutqi, mumtoz nasr an'analari va yangi adabiy til me'yorlarining o'zaro uyg'unlashuvi natijasida milliy tilning badiiy-estetik imkoniyatlari namoyon bo'lgani ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari Abdulla Qodiriy ijodining o'zbek adabiy tili rivojida muhim burilish yasaganini ilmiy dalillar asosida tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, o'zbek adabiy tili, jadidchilik, "Chig'atoy gurungi", "O'tkan kunlar", xalqchillik, badiiy til, milliy yangilanish.

Аннотация. В данной статье всесторонне анализируются этапы становления и развития узбекского литературного языка в начале XX века на примере идей языковой реформы, выдвинутых джадидами, деятельности общества «Чигатай гурунги», а также творчества Абдуллы Кадыри. Раскрывается яркое отражение принципов народности, обоснованных Фитратом, Чулпаном и Вадудом Махмудом, в художественном мышлении Абдуллы Кадыри. Особое внимание уделяется тому, что в романе

«Минувшие дни» художественно-эстетические возможности национального языка проявились в результате гармоничного сочетания народной разговорной речи, традиций классической прозы и норм нового литературного языка. Результаты исследования на основе научных доказательств подтверждают, что творчество Абдуллы Кадыри стало важным переломным этапом в развитии узбекского литературного языка.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, узбекский литературный язык, джадидизм, «Чигатай гурунги», «Минувшие дни», народность, художественный язык, национальное обновление.

Abstract. This article comprehensively analyzes the stages of formation and development of the Uzbek literary language in the early twentieth century through the examples of the language reform ideas promoted by the Jadids, the activities of the "Chigatay Gurungi" society, and the creative heritage of Abdulla Qodiriy. It reveals the vivid reflection of the principles of populism and national spirit substantiated by Fitrat, Cholpon, and Vadud Mahmud in the artistic thinking of Abdulla Qodiriy. Particular attention is paid to the fact that in the novel *Bygone Days*, the artistic and aesthetic potential of the national language was manifested through the harmonious combination of folk colloquial speech, traditions of classical prose, and the norms of the new literary language. The results of the study scientifically confirm that Abdulla Qodiriy's творчество marked an important turning point in the development of the Uzbek literary language.

Keywords: Abdulla Qodiriy, Uzbek literary language, Jadidism, "Chigatay Gurungi," *Bygone Days*, populism, literary language, national renewal.

Har bir millatning ma'naviy qiyofasi, madaniy salohiyati va tarixiy xotirasi, avvalo, uning ona tilida mujassam bo'ladi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki

xalqning tafakkuri, dunyoqarashi, ruhiyati va milliy o'zligini ifodalovchi bebaho ma'naviy boylikdir. Shu ma'noda tilga bo'lgan munosabat millatning o'ziga, tarixiga va kelajagiga bo'lgan munosabat bilan chambarchas bog'liqdir. O'z ona tilini qadrlagan xalq o'zligini asraydi, uni rivojlantirgan xalq esa taraqqiyot sari dadil odimlaydi.

Tilga ehtirom xalqparvarlikning yuksak ko'rinishi sanaladi. Chunki millatning mavjudligi, birligi va kelajagi ko'p jihatdan uning davlat tiliga bo'lgan munosabati orqali namoyon bo'ladi. Davlat tilining nufuzi yuksak bo'lgan jamiyatda milliy g'urur, ma'naviy mustaqillik va madaniy taraqqiyot barqaror shakllanadi. Shu bois bugungi kunda o'zbek tilining jamiyat hayotidagi mavqeini mustahkamlash, uning qo'llanish doirasini kengaytirish va ilm-fan tili sifatidagi imkoniyatlarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Bu borada keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, o'zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini yuksaltirishga qaratilgan farmon va qarorlar til taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Natijada til siyosati davlat miqyosidagi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Turli vazirlik va idoralar, ilmiy markazlar hamda oliy ta'lim muassasalari tomonidan til me'yorlarini takomillashtirish, atamalarni tartibga solish, ish yuritishni davlat tilida olib borish, zamonaviy lug'atlar yaratish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Insonning tafakkur darajasi, ma'naviy saviyasi va dunyoqarashi ko'p jihatdan uning nutqida aks etadi. Nutq madaniyati shaxs kamolotining muhim belgilaridan biri bo'lib, insonning bilim darajasi, estetik didi va ijtimoiy mavqeini namoyon etadi. Shu bois xalq orasida "kishini yuziga qarab kutishadi, so'ziga qarab

kuzatishadi" degan hikmat bejiz aytilmagan. Mazkur hikmat tilning inson hayotidagi o'rni naqadar muhim ekanini yaqqol ko'rsatadi.

O'zbek tilining ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti mavjud bo'lsa-da, zamonaviy o'zbek adabiy tilining shakllanish jarayoni, ayniqsa, XX asr boshlariga to'g'ri keladi. Bu davr Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida tub burilishlar yuz bergan, milliy uyg'onish harakati kuchaygan, jadidchilik g'oyalari keng yoyilgan davr edi. Ana shu tarixiy jarayonlar til taraqqiyotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi. Jadid ma'rifatparvarlari millat taraqqiyoti uchun avvalo tilni isloh qilish, uni xalq ruhiga yaqinlashtirish, sodda va tushunarli adabiy til yaratish zarurligini ilgari surdilar.

XX asr boshlarida gazeta va jurnallar milliy til taraqqiyotining bosh maydoniga aylandi. Matbuot sahifalarida til, imlo, uslub, yangi atamalar yaratish, xalq tilidan unumli foydalanish kabi masalalar muntazam muhokama qilindi. Bu nashrlar o'zbek adabiy tilining amaliy tajriba maktabi vazifasini bajardi. Har bir maqola, har bir badiiy asar, har bir publitsistik chiqish yangi adabiy tilning shakllanishiga xizmat qildi.

Ziyo Said o'z tadqiqotlarida jadid matbuoti tilini tahlil qilar ekan, o'sha davr nashrlarida arabcha va forscha unsurlar ko'pligi, jumlalarning murakkabligi, uslubiy notekislik mavjud bo'lganini qayd etadi. Bu holat o'zbek adabiy tilining hali izlanish bosqichida ekanini ko'rsatadi. Biroq ayni paytda mazkur jarayon til taraqqiyoti uchun tabiiy bosqich bo'lib, keyingi takomillashuvlarga zamin yaratdi.

Jadid munaqqidi Vadud Mahmud esa yangi tilning muhim xususiyatini uning xalq so'zlashuviga yaqinlashuvida ko'radi. U Cho'lpon tilini sof, Fitrat uslubini esa yangilovchi kuch sifatida baholaydi. Bu qarashlar jadidlarning til haqidagi konsepsiyasini anglashda muhim manba hisoblanadi. Ularning nazarida adabiy til

xalqdan uzoqlashmasligi, aksincha, milliy ruh va xalqona ohang bilan boyishi lozim edi.[1: 5-6]

Ana shunday murakkab, ammo sermahsul adabiy muhitda Abdulla Qodiriy ijodi maydonga chiqdi. U nafaqat buyuk romannavis, balki yangi o'zbek adabiy tilining shakllanishida beqiyos xizmat ko'rsatgan ijodkor sifatida ham e'tirof etiladi.[2:82] Qodiriy tilga badiiy material sifatida emas, balki millat ruhini ifodalovchi jonli hodisa sifatida qaradi. Shu sababli uning asarlarida xalqona iboralar, jonli dialoglar, tabiiy nutq ohangi va obrazli ifoda vositalari keng qo'llanadi.

"O'tkan kunlar" romani bu jihatdan alohida ahamiyatga ega. Asarda xalq og'zaki nutqi bilan mumtoz nasr uslubi uyg'unlashib, yangi adabiy tilning mukammal namunasi yaratilgan[3:61]. Roman tilining soddaligi, ravonligi, badiiyligi va tabiiyligi uni o'z davrining eng yuksak til namunalaridan biriga aylantirdi. Qodiriy qahramonlar nutqini individuallashtirish orqali ularning ijtimoiy kelib chiqishi, dunyoqarashi va ruhiy olamini ochib bera oldi. Bu esa yozuvchining til ustidagi ulkan mahoratini ko'rsatadi.

Qodiriy ijodida xalq maqollari, matallar, frazeologik birliklar, jonli dialoglar va xalqona tasvir vositalari nihoyatda o'rinli qo'llangan. Natijada uning asarlari kitobxonga sun'iy emas, balki hayotiy va ishonarli tuyuladi. Bu jihat adib ijodining realistik tabiatini belgilaydi. Shuningdek, yozuvchi til imkoniyatlariga chuqur ishongan holda, o'zbek tilida har qanday murakkab fikr va nozik ruhiy holatni ifodalash mumkinligini amalda isbotladi.

Shunday qilib, XX asr boshlarida o'zbek adabiy tilining milliy negizda yangilanishi jadidlar ma'rifiy faoliyati, "Chig'atoy gurungi" jamiyati tashabbuslari va Abdulla Qodiriy ijodiy tajribasi bilan uzviy bog'liq holda kechdi. Ayniqsa,

Qodiriy asarlarida xalq tili, mumtoz meros va zamonaviy adabiy me'yorlarning uyg'unlashuvi yangi o'zbek adabiy tilining taraqqiyotida muhim bosqich bo'ldi.

Bugungi kunda ham Abdulla Qodiriy merosi nafaqat adabiy, balki tilshunoslik nuqtayi nazaridan katta ilmiy ahamiyatga ega. Uning asarlari o'zbek adabiy tilining shakllanish tarixini o'rganishda, milliy tilning badiiy imkoniyatlarini tadqiq etishda va yosh avlodga til madaniyatini singdirishda bebaho manba bo'lib xizmat qiladi. Shu bois Qodiriy ijodi o'zbek tilining milliy yangilanish ramzi sifatida yuksak qadrlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmud V. Bu kungi she'rlarimiz va san'atkorlarimiz // Maorif va o'qituvchi. – Toshkent: 1925. – № 5–6.
2. Said Z. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1974. – 82 b.
3. Qodirov P. *Xalq tili va realistik proza*. – Toshkent: Fan, 1973. – 61 b.
4. Karim B. Jadid munaqqidi Vadud Mahmud. – Toshkent: Universitet, 2000. – 105 b.
5. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 11(02).